

REPRESENTATIONS OF THE PHANARIOT IN THE OLD ROMANIAN LITERATURE

Gabriela Gheorghisor

Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: This article aims to analyzing the representations of the Phanariot in the old Romanian literature, more precisely in the chronicle written by Ion Neculce, *The Chronicle of the Country of Moldavia from Dabija-Vodă to the Second Reign of Nicolae Mavrocordat*, and in *The Histories of the Lords of The Romanian Country* (chronicle attributed to Radu Popescu). We are not interested, however, in the archaeology endowed to factology; instead, our main concern is to identify the stylistics of a series of portraits, that is the hypertrophy of the features of the Phanariot in both ways, pamphletary and caricaturally and hyperbolically and encomiastically, respectively. This analysis will prove useful for a future expanded approach, meant to track the way in which we encounter a progressive refinement of the image of the Phanariot, from the old annals to the prose of the Ninetieth, the Twentieth and the Twenty-First centuries, that is to the premodernist, modernist and postmodernist novel.

Key Words: Phanariot, Chronicle, Representation, Pamphlet, Encomion

Epoca fanariotă reprezintă, în mentalul colectiv, una dintre cele mai nefaste perioade din istoria poporului român. Fanariotismul a ajuns să fie sinonim cu termeni precum *laxitate morală*, *corupție*, *hoție*, *luxură*. Istoriografia, mai ales cea modernă, consemnează și aspectele pozitive ale unor domnii fanariote, de pildă, reforme juridice, administrative, de infrastructură ori militare, însă eticheta de „veac negru” nu mai poate fi ștearsă din imaginarul românesc. Blazonul otrăvit și întunecat al secolului fanariot a rămas o constantă în construcția discursului identitar auto-critic. Moravuri și mentalități dezonorante, persistente în timp, sunt puse pe seama moștenirii fanariote.

Ion Neculce și tăria pamfletului

Primele imagini ale fanarioților, atât negative, cât și favorabile, se găsesc în cronicile scrise în veacul al XVIII-lea, în limba română. Cea mai importantă contribuție în ce privește demonizarea discursivă a grecilor din Fanar îi aparține lui Ion Neculce. Deși se trăgea, pe linie maternă, dintr-o veche familie bizantină, a Cantacuzinilor, în *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* grecii sunt spurcați de către cronicar mai abitir decât turcii: „Condiția etnică este privită de Neculce în acest caz aproape ca o dammare (...). Cronica lui Neculce e o adevărată gheenă a grecilor, chinuți cu toate furcile mâniei și disprețului”¹ – punctează metaforic-expresiv Valeriu Cristea, în monografia dedicată lui Ion Neculce. Familii grecești au existat în Țările Române dinainte de epoca propriu-zisă a domniilor fanariote, ca și obiceiul cumpărării tronului la Înalta Poartă Otomană. De aceea, în cronica lui Neculce, stigmatizarea grecilor nu ține cont de această delimitare temporal-istorică (1711/1716-1821). Istoricii literari (Șerban Cioculescu, Dumitru Velciu, Valeriu Cristea ș.a.) explică atitudinea critic-sarcastică a cronicarului, de o agresivitate mergând până la xenofobie, prin motivații îndeosebi de ordin personal: resentimente familiale, interese de clasă (boierească). Astăzi se știe faptul că Neculce era vindicativ și răutăcios, „un Procopius care plătește contemporanilor toate polițele”², dar încondeierile sale au influențat decisiv percepția posterității asupra fanarioților.

De exemplu, Duca-Vodă, înscăunat în Moldova în 1666, grație relațiilor pe care le avea la Țarigrad, „era de moșie din Țara Grecească”³. În a doua domnie, aduce mulți greci din Țarigrad în țară. Are loc o răscoală internă, haiducească, „rădicatu-s-au Hânceștii cu toți orheienii și lăpușnenii cu oaste asupra lui, pentru urâciunea grecilor (...). Și prinzându pre greci, pre câți i-au găsit, pe toți i-au omorât”⁴. Acest eveniment este semnificativ pentru înțelegerea felului cum erau văzuți de către români fanarioții pripășiți în Moldova. Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino (1674), „fiindu grec tâlpiz și fricos, cu piele de iepure la spate, și neavându nice o milă de țară”⁵, cheamă tătarii prădători să ierneze aici. Anton-Vodă Ruset (1676) face parte dintre excepțiile de la „urâciunea” neamului, „măcar că era grec și strein țarigrădean”. Numai că avea „un musaip om rău”, o rudă a lui, „anume Alicsandru Ramandei, postelnic mare, grec simățu, mândru, nebun, lacom. Trecè peste toți, nu cunoștè pre nime”. În același mod se poartă și beizadelele domnitorului, desfrânat și abuziv: „Fără frică îmbla prin țară, cu mulți ficioari de mazâli, nebuni, strânși cu dânșii, de făcè multe jocuri și bețai și nebunii prin Țîrguri și prin sate boierești, de lua

femeile și fetele oamenilor cu de-a sâla, de-ș rîdè de dînsăle, ce nu numai a oameni proști, ci și a oameni de frunte“⁶.

Probabil cel mai memorabil pamflet din cronica lui Neculce este portretul lui Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino, venit în a doua domnie în Moldova în 1684. Descrierea caricaturală urmărește originea etnică (un maleficiu în sine în concepția lui Neculce) și socială joasă, trăsături moral-psihologice rele, elemente de viață privată concupiscentă (informații de can-can, le-am zice azi) până la detalii fizice grotești. Tonul variază de la aparenta obiectivitate a aserțiunii biografice la patetismul lamentației pe tema destinului colectiv necruțător, a nenorocului moldav: „Dumitrașco-vodă era un om bătrîn, grec, țarigrădean de neamul lui, de Catacozonești. Și mai nainte vreme fusesă visternic mare și-n Țara Muntenească, la Gligori-vodă. Și era om nestătător la voroavi, tâlpiz, amăgitor, geambaș de cei de la Fener din Țarigrad. Și dup-aceste, după toate, era bătrîn și curvar. Doamna lui era la Țarigrad, iar el aice își luasă o fată a unei rachierite de pe Podul Vechiu, anume Arhipoaie, care o chema Anița, țitoare, de o purta în vedeață între toată boierimea, de-o ține în brați, de-o săruta și o purta cu sâlbi de galbeni și cu haine de șahmarand, cu șlic de sobol și cu multe odoară împodobită. Și era tânără și frumoasă și plină de suleiman, ca o fată de rachierită. Și o triimitè cu carăta domnească, cu siimeni și cu vornici și cu comiși dzuoa amidzidze mari pe uliți, la feridui și pe la mănăstiri și pe la vii, în primblări. Și făcè și pe boieri de-ș triimitè giupânesăle cu dânsa. Și după ce viniè de la primblări, triimitè giupânesilor daruri, canavețe, bilacoase, căce i-au făcut cinstea de-au mărșu cu dânsa în primblare. Și după ce s-au mazilit, au luat-o cu dânsul ș-au măritat-o dup-o slugă a lui, după un grec. Căutați, frați iubiti cetitori, de videți ce este omenia și curvia grecească! Că el, de bătrîn, dinți în gură n-avè. Dimineața îi încliè de-i punè în gură, iar sara îi descliè cu încrop și-i punè pe masă. Carne în toate posturile cu turcii depreună mânca. Oh! Oh! Oh! săracă țară a Moldovei, ce nărocire de stăpâni c-aceștia ai avut! Ce sorți de viață ț-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag până astăzi în tine, Moldovă!“⁷.

Un alt portret relevant este cel al domnitorului fanariot Grigore-Vodă Ghica (1726), mutat apoi și în Țara Românească. Turcii făceau uneori rocade între domnii din cele două țări române, instituind ceea ce în vremea comunismului s-a numit „rotația cadrelor“. Grigore-Vodă este „desenat“ mai întâi fizic, aproape ascetic, „la stat mic și supțire, la față uscat“. Cronicarul îi găsește și calități, dar, după o tehnică șireată de portretizare (căreia îi putem spune, de la un punct încolo, și tabloidizare), ce oferă generos cu o mână ia înapoi înzecit cu cealaltă: „Numai era cu

toane, atâta cât la unele să arăta prè harnic, bun și vrednic, milostiv și răbdătoriu. Și în viața lui era tot cu mese mari, cu cântări și cu feliuri de feliuri de muzici în toate dzilele. Prè de avè vro treabă mare, să nu iasă la câmpu, ca să facă veselii cu naiuri și cu cântece hagimești și cu mulți pehlivani măscărici. Și pre boieri totdeauna îi poftiè să fie cu dânsul la primblări. Și dacă ieșiè la câmpu, era prè lascav și darnicu. // Iar pre une locuri i să arăta lucrurile de blăstămăciune“. Faptul că domnitorului îi plăceau chefurile împreună cu camarila sa nu pare să-l deranjeze prea tare pe Neculce. Urmează însă două pagini în care prezintă în amănunt blestemățiile acestuia. În primul rând, înmulțirea birurilor, a taxelor care au sărăcit pe toată lumea, inclusiv pe boierii moldoveni: „Și scotè văcărit, hârtii grele, vădrărit, desetină, cîverturi mare“⁸. Ca și alți fanarioți, Grigore-Vodă trăiește în lux și în luxură, având neobrăzarea atotputerniciei, dar și vanitatea poziției sale feudale, iubitoare de pompă curtenească: „Era acestu domnu și curvar. Multe țiiitori fete mari ținè și apoi le îndzăstra și le mărita, cu haine, cu odoară, ca pre niște fete de boier. Numai nu să amesteca la fete de casă mare, ce de căpetenii mai de gios. Și avè doamnă și cuconi, și nu să rușina, de-ș făcè casa de ocară, un om mare ca acesta. (...) Și la toate era desfrânat. Curtea lui poftiè să fie totù îmbrăcată. Pre nime din boieri să nu-i audză jăluindu-să că-i scăpat sau olecăindu-să că sunt timpurile grele și nu s-au făcut roadele, că să foarte mânîe, și la mânîe era foarte grabnică“⁹. Este egolatu și orgolios, i se părea că judecă bine și, chiar dacă vedea că a greșit, nu-și mai schimba hotărârile. Da sume mari de bani la Poartă, peste ce se cerea, nu doar pentru a cumpăra bunăvoința turcilor, ci și pentru a fi elogiât, plăcându-i să se mândrească. Nu ieșea nicăieri decât „cu căruța cea de cupărie“ și cu un imens cortegiu „ca doao, trei sute de slujitori, și alții să fie cu dânsul“. Și „preste tot ceasul bè ori vin cu pelin ori vutcă“. Dar, mai ales, căpușase cu grecii lui dregătoriile statului: „Greci mulți adusesè în țară, de mânca lefe tot din vistierie. Și câte diregătorii la margine, tot grecii le ținè, iar boierii de țară era numai cu numele, că la nemică nu-i mai întreba“¹⁰.

Chiar dacă Neculce are și cuvinte de laudă pentru vreun domnitor fanariot, rămâne, ca o piatră de moară legată de piciorul acestuia, problema politicilor fiscale excesive, necesare obținerii tronului și plății creditorilor. Un astfel de caz este cel al lui Constantin Mavrocordat (1733), domnitor numit apoi de mai multe ori în cele două principate românești. Cronicarul creează o antiteză între portretul fizic neatrăgător și acela moral-psihologic, în mare măsură flatant, fanariotul fiind un ins știutor de carte, interesat de politica externă, cumpătat, milostiv și răbdător. Insidioase, conform stilului învăluitor al lui Neculce, își fac însă apariția în descriere și

metehnele „rezervate“ grecilor: „Acest domnu Constantin-vodă era un om prè mic de stat, și făptură proastă, și căutătura încrucișetă, și vorba lui înecată. Dar la hire era înalt, cu mândrie vrè să s-arete, dar era și omilenic. Cazne, bătai rele la oameni nu făcè, nici la sânge nu era lacom, și răbdător mult. Îi era dragă învățătura, corăspundeții din toati țările străine să aibă, prè silitor spre vești, ca să știi ce să faci printr-alte țări, ca să dobândească numi lăudat la Poartă. Minciunile îi era prè drag a li asculta, numai nu era prè grabnică a faci rău. Giuruiè prè mult unora și altora, dar la mai mulți nu da dintr-aceli giuruință. Era om di-l întorcè și alții“¹¹. La final, aduce vorba, evident, despre dăjdiile și „jacul“ din țară, despre „zavistia lăcomiilor“ care i-a dezechilibrat radical balanța faptelor bune.

Fanarioții din cronica lui Neculce, văzuți ca un fatum malign pe capul Moldovei și al Munteniei, sunt hrăpăreți, fricoși, intriganți, nerecunoscători, trădători, delatori, cheflii, desfrânați, oportuniști, fuduli, stricători de obiceiuri, asupritori. Cu aceste trăsături vor traversa veacurile, dovedind, astfel, eficacitatea discursului pamfletar al cronicarului.

Radu Popescu și slăbiciunea encomionului

Istoriile domnilor Țării Rumânești au ridicat probleme de paternitate. Unii cercetători (P.P. Panaitescu, Al. Piru) consideră partea de până la 1688, numită și *Cronica Bălenilor*, ca fiind scrisă de un cronicar anonim aflat în slujba partidei boierești a Bălenilor. Cronica pare o replică la *Letopisețul Cantacuzinesc* (al cărui autor ar fi fost, după N. Iorga, Stoica Ludescu), comandat de gruparea adversă, a Cantacuzinilor. Alți istorici și istorici literari (C. Giurescu, Eugen Stănescu, Dumitru Velciu, Mircea Anghelescu ș.a.) îi atribuie în întregime *Istoriile domnilor Țării Rumânești* lui Radu Popescu. Pe noi ne interesează însă, în primul rând, partea necontestată a lui Radu Popescu (perioada 1714-1729), pentru a vedea cum sunt reprezentați fanarioții.

Ca și Neculce, cronicarul muntean are, pe linie bărbătească, o ascendență grecească și, prin mamă, Maria Băleanu, intră în familia Bălenilor. Prin urmare, fie că el a scris prima parte, fie că un slujbaș al Bălenilor (s-a vehiculat cândva și numele lui Constantin căpitanul Filipescu), nu este de mirare că neamul Cantacuzinilor este aspru criticat, discursul cronicăresc atingând virulența pamfletului. Radu Popescu nu are prejudecăți legate de greci, doar interesele și resentimentele personale îl determină să coloreze în negru apocaliptic domnia lui Șerban Cantacuzino (pe care nici Neculce nu-l iartă, taxându-l drept „om groaznic: nu veghe nimărui

voia¹²⁾ sau să-l atace violent pe Constantin Brâncoveanu, descris ca un om rău, răzbunător, lacom de mărire și de bogăție, fără „nici o bunătate sufletească”¹³.

Radu Popescu își închină cronica domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat. Dedicăția lipsește din cele două ediții complete publicate, însă ea există în manuscrisul unui copist și a fost reprodusă în *Contribuțiunile* lui C. Giurescu. Dumitru Velciu o preia în monografia despre cronicarul muntean. Cităm și noi începutul și sfârșitul: „Milostivului și înălțatului stăpânului meu și domnului Io Nicolae Alexandru voevod, sănătate și viață îndelungată din toată inima rog. (...) Al măriei tale plecată și dreaptă slugă, *Radul Popescul* vel dvornic”¹⁴. În aceste condiții, partizanatul este de la sine înțeles. Cronicarul se conformează liniei politice a domnului în serviciul căruia se află. În plus, el se simte dator să-i traseze un portret cât mai măgulitor. Folosind figura retorică a preterițiunii, Radu Popescu realizează, de fapt, ceea ce pare să spună că nu va face: un encomion. „A pomeni toate bunătățile pe deplin câte avea domnul, nu mă lasă obiceiul istoriei pentru ca să nu dau bănuială de colachiie, care rumânește să cheamă ciocotnicie, drept aceea că tăcerea le trec, numai atâta zic, că toate faptele îi era cu dreptate, și nicicum nu suferii să se facă cuiva strâmbătate, din fire fiind iubitor de dreptate, milostiv, lesne iertător și cu frica lui Dumnezeu. Care aceste toate văzându-le însumi cu ochii, dă le voiu trece eu cu tăcerea, pietrele vor striga”¹⁵. În realitate, Radu Popescu se dovedește un campion al lingușirii, iar faptele domnitorului, bineînțeles, toate bune, nu le trece deloc sub tăcere, ci le înșiră într-un lung pomelnic.

Nicolae Mavrocordat, pe care Neculce l-a considerat „pedeapsa” moldovenilor, este, în cronica lui Radu Popescu, „înțelept, și blând, și bun, și iubéște pă toți. (...) ca pre niște fii îi avea și-i cinstea”¹⁶, un „om fără’ de răutate”¹⁷, „domnu vrédnic și de cuvânt, și cu toate darurile împodobit”¹⁸; lui Goleșcu îi dă o mie de talere pentru casa arsă; venit în a doua domnie, promite să nu se răzbune, iertându-i pe cei care l-au trădat, fiind „domnu bun și milostiv”¹⁹; scapă țara de foamete, trimițând să se ia făină de la turci, iar „pentru boala ciumii încă au făcut domnul o bunătate”²⁰, aducând moaștele unor sfinți de la Sfetagora; „alte bunătăți ce făcea domnul cu țara”, „de au mântuit țara de aceste răutăți”²¹ sunt restabilirea vechilor hotare cu Moldova și micșorarea haraciului (mărit de Brâncoveanu); „Ca aceste bunătăți și mai mari, afară dintr-altele multe, ce nu s-au scris, făcând măriia-sa într-un an și jumătate al domnii mării-sale”²²; „domnul slujaște cu dreptate și chivernisește țara bine”²³, drept pentru care i se reînnoiește și i se rânduiește domnia până la sfârșitul vieții; lui Grigorie Halepliu vistierul, care se ridicase împotriva lui Ioan

Mavrocordat, „i-au scris cărți cu blândețe ca să vie“, și chiar știind faptele sale rele, „l-au cinstit cu boieria acéia ce o au avut vistier mare“; deși l-a găsit pe Grigorie cu bani mulți lipsă din vistierie, „ca un milostiv ce era, nici un rău nu i-au făcut, făr’ de cât au poruncit să dea rânduialele acélea, și l-au lipsit din boierie ca pe un nevrednic de cinste“; „toți ruga pă Dumnezeu pentru viața și sănătatea domnului. Țara (...) era în stare bună dintru bună chiverniseală a mării-sale domnului“²⁴; construiește mănăstirea Văcărești, dându-i un hrisov „carii cu multă înțelepciune le-au făcut și le-au rânduit măriia sa, iar mai vârtos pentru milostenie“²⁵; cheltuiește pentru nunta fiului logofătului Dudescu; „măriia sa încă ca un milostiv, i-au dat iertăciune“²⁶ pitarului Barbu Merișanul, fugit peste Olt, și i-a înapoiat bunurile; „Pururi era măriia-sa cu priveghere, nu numai în cele mari, ci și în cele ce să văd a fi mici, și cele ce socotiia că sunt de stricăciune țării, nu lăsa nici într-un chip să le facă, ci să nevoia în tot chipul fără preget de le îndrepta“²⁷; arată „milă“ la biserici, mănăstiri și Mitropolie; „era din fire milostiv spre cei săraci de părinți“, le aduce în țară pe fetele căpitanului Vintilă și le face nunți; „această milă o au făcut măriia-sa (...) și cu Ioniță Roset, feciorul vornicului Iordache de la Moldova“²⁸, scutindu-l și de dăjdi; domnul „fiind spre toate cu râvnă dumnezeiască ca să le îndrepteze, mai vârtos casele dumnezeiești, fiind ca un ctitor adevărat tuturor mănăstirilor“²⁹; îl iartă pe intrigantul Mihai Racoviță, domnul Moldovei, încercând să întrețină cu el relații de prietenie și „tot cu bunătate s-au arătat spre toți oamenii lui“³⁰; și-a dus „tot venitul cămării mării-sale la trebile țării“³¹; domnul „preaînțelept și învățat“ îl primește pe Hrisant, patriarhul Ierusalimului, iar „preaînțelepte cuvintele lor“³² cronicarul mărturisește că nu-l duce mintea a le reproduce; în timp ce moldovenii suferă din pricina jafurilor tătarilor, în Muntenia, „cu bună și înțeliptesca chiverniseala domnului, au hălăduit foarte cu liniște mare și cu pacinică și neclintită stare, chivernisind-o măriia-sa, și păzind-o ca pe lumina ochiului“³³.

În encomionul pentru Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu nu excelează în expresivitate. După cum a observat și Dumitru Velciu, vocabularul său este sărac, elogiul se bazează pe repetiția obsedantă și monotonă a câtorva cuvinte și sintagme: *(cu) milă, milostiv, blândețe, bunătate, înțelepciune, dragoste, cinste* (făcută altora), *(cu)chiverniseală*: „portretul domnului se constituie, contrar intențiilor autorului, într-o culoare ștearsă, moale, inexpressivă, departe cu mult de ceea ce cronicarul realizase, în sens opus, prin portretul lui Șerban Cantacuzino“³⁴. Ca și Dan Horia Mazilu, Velciu apreciază vigoarea pamfletară a lui Radu Popescu, vocația polemică, așezată în contrast cu „paliditatea encomionului“³⁵. Nicolae Manolescu susține că Radu Popescu,

deși comparat cu Neculce, nu se ridică „la înălțimea artei“ acestuia³⁶. Cu certitudine, cel puțin în privința lui Nicolae Mavrocordat, P.R.-ul lui Radu Popescu nu s-a dovedit suficient de convingător pentru a nuanța viziunea generală de hulă asupra epocii fanariote.

Concluzii

Nu doar atracția negativității sau culpabilizarea *străinului*, spre care sunt înclinați românii, ci și talentul literar al lui Ion Neculce au determinat persistența reprezentărilor fanariotului din cronica sa. Ascuțită și veninoasă, limba lui Neculce a creat portrete vii, percutante, retenibile. Discursul pașoptist anti-otoman și romanul post-pașoptist al lui Nicolae Filimon (*Ciocoii vechi și noi*) au valorificat din plin aceste imagini originare, datorate „expresivității involuntare“ a *Letopiseșului Țării Moldovei*. Retorica encomiastică ternă din cronica lui Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, a rămas fără ecouri. Tăria pamfletului lui Ion Neculce s-a impus, firește, în fața slăbiciunii encomionului lui Radu Popescu. Scriitorii secolelor al XX-lea și al XXI-lea vor răscumpăra estetic, în romane intens poetice, malignitatea reprezentărilor fanariotului din literatura română veche.

Note:

Valeriu Cristea, *Introducere în opera lui Ion Neculce*, Editura Minerva, București, 1974, p. 91.

Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, Editura Minerva, București, 1990, p. 64.

Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, precedat de *O samă de cuvinte*, Texte stabilite, introducere, note și glosar de Iorgu Iordan, Editura Științifică, București, 1968, p. 59.

Idem, *Op. cit.*, pp. 60-61.

Idem, *Op. cit.*, p. 65.

Idem, *Op. cit.*, p. 67.

Idem, *Op. cit.*, pp. 72-73.

Idem, *Op. cit.*, p. 146.

Idem, *Op. cit.*, p. 147.

Idem, *Op. cit.*, p. 148.

Idem, Op. cit., p. 151.

Idem, Op. cit., p. 78.

Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen Stănescu, Editura pentru Literatură, București, 1961, p. 484.

Dumitru Velciu, *Cronicarul Radu Popescu*, Editura Minerva, București, 1987, p. 117.

Radu Popescu, *Op. cit.*, p. 553.

Idem, Op. cit., p. 494.

Idem, Op. cit., p. 504.

Idem, Op. cit., pp. 507-508.

Idem, Op. cit., p. 518.

Idem, Op. cit., p. 519.

Idem, Op. cit., p. 520.

Idem, Op. cit., p. 522.

Idem, Op. cit., p. 525.

Idem, Op. cit., pp. 528-529.

Idem, Op. cit., p. 530.

Idem, Op. cit., p. 535.

Idem, Op. cit., p. 536.

Idem, Op. cit., p. 538.

Idem, Op. cit., p. 545.

Idem, Op. cit., p. 549.

Idem, Op. cit., p. 552.

Idem, Op. cit., p. 558.

Idem, Op. cit., p. 565.

Dumitru Velciu, *Op. cit.*, p. 220.

Idem, Op. cit., p. 225.

Nicolae Manolescu, *Op. cit.*, p. 65.

Bibliografie

1. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, adăugită și revizuită, îngrijită de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1985.
2. Cioculescu, Șerban, *Varietăți critice*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
3. Cristea, Valeriu, *Introducere în opera lui Ion Neculce*, Editura Minerva, București, 1974.
4. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, I, Editura Minerva, București, 1990.
5. Mazilu, Dan Horia, *Cronicari munteni*, Editura Minerva, București, 1978.
6. Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, precedat de *O samă de cuvinte*, Texte stabilite, introducere, note și glosar de Iorgu Iordan, Editura Științifică, București, 1968.
7. Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară*, Editura Cartea Românească, București, 1977.
8. Popescu, Radu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen Stănescu, Editura pentru Literatură, București, 1961.
9. Velciu, Dumitru, *Cronicarul Radu Popescu*, Editura Minerva, București, 1987.
10. Velciu, Dumitru, *Ion Neculce*, Editura Tineretului, București, 1968.